



HOVRATTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3
Rotel 33

DOM
2008-04-03
Malmö

Mål nr
T 1512-07

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Lunds tingsrätts dom 2007-05-23 i mål T 4019-05, se bilaga A

KLAGANDE

Studentlitteratur Aktiebolag, 556335-6137
Box 141, 221 01 Lund

Ombud:

1. Advokaten Lena Frånstedt Lofalk
Box 1670, 111 96 Stockholm

2. Jur. kand. Caroline von Heidenstam
Samma adress

3. Bolagsjuristen Jerker Fransson
Studentlitteratur Aktiebolag
Box 141
211 00 Lund

MOTPART

Appendix i Helsingborg Aktiebolag, 556327-7168
Matrosgatan 8, 252 70 Råå

Ombud:

1. Advokaten Jonas Westerberg
Box 1766, 111 87 Stockholm

2. Advokaten Tobias Kempas
Samma adress

Biträde:

Förbundsjuristen Annika Nilsson
Sveriges Läromedelsförfattares Förbund
Sankt Eriksgatan 33
112 39 Stockholm

SAKEN

Rätt till uppsägning av avtal

Dok.Id 65552

Postadress
Box 846
201 80 Malmö

Besöksadress
Västergatan 47

Telefon
040-35 57 00
E-post: hovratten.skaneblekinge@dom.se

Telefax
040-783 11

Expeditionstid
måndag – fredag
09:30-12:00
13:00-15:00

HOVRÄTTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3

DOM
2008-04-03

HOVRÄTTENS DOMSLUT

1. Med ändring av tingsrättens dom i huvudsaken ogillar hovrätten Appendix i Helsingborg Aktiebolags (Appendix) talan.
 2. Med ändring av tingsrättens dom även vad gäller rättegångskostnader befriar hovrätten Studentlitteratur Aktiebolag (Studentlitteratur) från skyldigheten att ersätta Appendix rättegångskostnader vid tingsrätten och förpliktar i stället Appendix att ersätta Studentlitteraturs rättegångskostnader där med 738 801 kr, varav 705 000 kr avser ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) på det förstnämnda beloppet från den 23 maj 2007 till dess att betalning sker.
 3. Hovrätten förpliktar Appendix att ersätta Studentlitteratur för rättegångskostnader i hovrätten med 674 066 kr, varav 647 400 kr avser ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) på det förstnämnda beloppet från denna dag till dess att betalning sker.
-

HOVRÄTTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3

DOM
2008-04-03

YRKANDEN I HOVRÄTTEN

Studentlitteratur har yrkat att hovrätten ogillar Appendix talan samt befriar Studentlitteratur från skyldigheten att ersätta Appendix rättegångskostnader vid tingsrätten.

Appendix har bestritt ändring.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i hovrätten.

HOVRÄTTENS DOMSKÄL

Parterna har åberopat samma grunder och utfört sin talan i allt väsentligt i enlighet med vad som antecknats i tingsrättens dom. Appendix har till förtydligande av sin talan förklarat att vad som inträffat mellan parterna under avtalstiden inte påstås utgöra kontraktsbrott och grund för hävning, utan åberopas till stöd för att avtalet i vart fall ska jämkas.

Förnyade förhör har skett med Per Björgell, Astrid Björgell, Barbro Strömberg, Jonas Modig och Urban Skeppstedt. De vid tingsrätten inspelade förhören med Jöran Enqvist, Jan Trost, Jenny Lundström och Birgitta Knutsson har spelats upp. Parterna har åberopat väsentligen samma skriftliga bevisning som vid tingsrätten.

Vad har parterna avtalat?

Twisten gäller Appendix möjlighet att efter ordinär uppsägning och iakttagande av skälig uppsägningstid få det förlagsavtal Salvia HB och Per och Astrid Björgell träffat med Studentlitteratur i november 1982 att upphöra. Appendix har hävdats att avtalet är ett tillsvidareavtal, som enligt allmänna obligationsrättsliga principer kan sägas upp med iakttagande av skälig uppsägningstid. Studentlitteratur har däremot hävdats att avtalet inte kan sägas upp på det sättet.

Parterna är överens om att det skriftliga avtalet saknar uttrycklig reglering om avtalstid och uppsägning. Den första fråga som då inställer sig är om det funnits någon från avtalstexten fristående gemensam partsavsikt i dessa frågor. Genom förhören med makarna Björgell å ena sidan och Barbro Strömberg, som företrädde Studentlitteratur vid avtalets ingående, å andra sidan är utrett att några egentliga förhandlingar om avtalets innehåll och avfattning aldrig ägde rum. Parternas diskussioner gällde således i första hand utgivningen som sådan och, sedan Studentlitteratur förklarat sig villigt att trycka och ge ut en provupplaga om 1000 exemplar, royaltyns storlek och bokens utformning och utseende. Per och Astrid Björgell har samstämmt uppgivit att de var fokuserade på dessa frågor och möjligheten att provupplagan skulle följas av fortsatt utgivning, och att de inte ägnade kontraktsfrågan någon närmare uppmärksamhet. De har förklarat att de trodde att avtalet endast avsåg provtryckningen men också att de godtog Barbro Strömbergs uppgift att det rörde sig om ett standardavtal som alla författare hade med Studentlitteratur. De utgick, har de hävdats, ifrån att avtalet förlängdes efterhand som utgivningen fortsatte. Förhöret med Barbro Strömberg

HOVRÄTTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3DOM
2008-04-03

bekräftar uppfattningen om diskussionernas inriktning och omfattning även om hon förklarat att hon inte har några egentliga minnesbilder från dessa diskussioner utan grundar sin uppfattning på sina sparade anteckningar samt på en generell uppfattning om vad hon brukat ta upp vid denna typ av förhandlingar med författare. Sammantaget ger inte utredningen stöd för att någon gemensam partsavsikt förelegat vid avtalets ingående i frågorna om avtalstid och uppsägning. I stället får tvisten lösas genom tolkning, och vid behov utfyllnad av det skriftliga avtalet.

Vad först gäller avtalets ordalydelse talar avfattningen av paragraferna 1, 2 och 11 för Studentlitteraturs uppfattning att bolaget genom avtalet förvärvat en i tiden obegränsad ensamrätt till utgivning av Jurläkarboken. Sålunda upplåts i § 1 ensamrätten för Studentlitteratur "...att utan annan begränsning än som framgår av de villkor, som nedan anges, förfoga över författarens verk Jurläkarhandboken bl a genom att framställa och försälja exemplar därav...". I § 2 ges vidare Studentlitteratur ensam rätt att bestämma antalet upplagor av verket. Slutligen i § 11 ges förlaget rätt att under vissa betingelser upphöra med utgivningen om försäljningen under två på varandra följande år understigit 100 exemplar. Även om det av denna text, för ett juridiskt otränat öga, möjligen inte tydligt framgår att avtalet inte kan sägas upp, måste det i vart fall ha stått klart även för makarna Björgell att avtalet avsåg att reglera inte bara ett provtryck utan även en fortsatt tryckning och utgivning av boken. De borde därför redan vid avtalets undertecknande åtminstone ha insett att avtalet avsåg att reglera Studentlitteraturs fortsatta utgivning av Jurläkarboken, något som de också indirekt bekräftat genom sin uppfattning att avtalet "förlängts" efterhand som utgivningen fortsatte.

För en fortsatt tolkning av avtalet finns det anledning att närmare analysera vilken typ av avtal parternas avtal utgör. Parterna är ense om att avtalet är ett förlagsavtal men uppfattningarna går isär om vad detta närmare innebär. Studentlitteratur menar således att förlagsavtal är en sedan lång tid – redan före tillkomsten av parternas avtal - etablerad särskild avtalstyp som innehåller ett antal grundelement vilka utvecklats till ett handelsbruk gemensamt för alla sådana avtal. Dessa grundelement har, hävdar Studentlitteratur, kommit till uttryck i de olika ramavtal som finns på marknaden och som alla bygger på principen om långsiktighet och ouppsägbarhet. Appendix, å sin sida, menar att något sådant entydigt handelsbruk inte finns, i vart fall inte för den typ av fackhandböcker som Jurläkarboken utgör och som kräver en fortlöpande revidering och uppdatering från författarnas sida under hela utgivningstiden. Appendix betonar bokprojektets karaktär av samarbetsavtal, en avtalstyp som enligt Appendix normalt gäller tillsvidare och som är möjlig att säga upp.

Inför ställningstagandet om det i svensk rätt finns en entydig innebörd av begreppet "förlagsavtal" finns det anledning att, som Studentlitteratur hävdar, ta utgångspunkt i dispositiv rätt. I 31 § 1 st. upphovsrättslagen (1960:729) definieras förlagsavtal enligt följande.

Genom förlagsavtal överlåter upphovsmannen till förläggare rätt att genom tryck eller liknande förfarande mångfaldiga och utgiva litterärt eller konstnärligt verk.

HOVRÄTTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3

DOM
2008-04-03

Sid 5
T 1512-07

Av förarbetena till lagen (*SOU 1956:25 s.307-326*) framgår att det redan vid upphovsrättslagens tillkomst fanns en fast branschpraxis för främst skönlitterära verk baserad på det Nordiska Normalformuläret. För andra slags litteratur angavs dock bilden vara mindre entydig med flera olika avtalstyper i användning. När det gäller avtalens omfattning i tiden synes dock utgångspunkten hela tiden ha varit en upplåtelse som mycket liknar en överlåtelse av utgivningsrätten och som avses gälla för hela verkets utgivningstid. Upphovsmannen överlämnar ett verk till förläggaren för dennes utgivning och på dennes bekostnad och detta på basen av den upphovsrättsliga ensamrätt som upphovsmannen förser förläggaren med (*Rosén, Förlagsrätt, rättsfrågor vid förlagsavtal, 1989 s. 50*).

Att förläggaren enligt dispositiv rätt ensam har rätt att ge ut det litterära verket så länge utgivning pågår avspeglas också i 37 § upphovsrättslagen. Visserligen anges i 32 § att förläggaren har rätt att ge ut *en* upplaga, men den regeln har mera karaktären av reservregel för det fall parterna inte avtalat något om antal upplagor. I 37 § stadgas att upphovsmannen inte har rätt att på nytt ge ut verket förrän den eller de upplagor som förläggaren *äger utgiva* blivit slutsålda. Det innebär att om parternas avtal ger förläggaren rätt att ge ut mer än en upplaga, så består förläggarens ensamrätt så länge utgivning enligt avtalet pågår.

De efter upphovsrättslagens tillkomst framförhandlade standardavtalen RAM från 1980 och LÄR från 1984 har också denna utgångspunkt; avtalen består så länge utgivningen pågår. Samma utgångspunkt har det av Sveriges Författarförbund 2004 ensidigt framtagna Mönsteravtal - Bok.

Parterna har i målet åberopat omfattande såväl muntlig som skriftlig bevisning till styrkande av sin respektive ståndpunkt om existensen av en branschpraxis eller ett handelsbruk på förlagsavtalsområdet. Medan den av Studentlitteratur åberopade bevisningen har haft som genomgående tema att standardavtalen RAM och LÄR och de principer dessa avtal bygger på utgör ett väl etablerat handelsbruk på respektive tillämpningsområde har Appendix bevisning i denna fråga fokuserats på författarorganisationernas ansträngningar att få en ändring till stånd, bl.a. vad gäller möjligheten för författaren att säga upp förlagsavtal, samt på de ojämna styrkeförhållanden som Appendix menar rått och alltjämt råder mellan parterna på förlagsavtalsområdet.

Även om Jöran Enqvist och Jan Trost har uppgett att Sveriges Läromedelsförfattares Förbund (SLFF) varit negativt inställt till bestämmelsen i LÄR om förlagsavtalets omfattning i tiden och det framgått av vittnesförhören med dessa personer att SLFF under senare år vid ett antal tillfällen medverkat till förlagsavtal innefattande uppsägningsrätt för författaren efter viss tid, är hovrättens bedömning och slutsats i denna del att det redan vid tiden för ingåendet av parternas avtal sedan lång tid förelegat ett etablerat handelsbruk av innebörd att förlagsavtals omfattning i tiden är hela verkets utgivningstid. Så länge utgivning pågår i enlighet med ett sådant avtal, kan det inte ensidigt sägas upp.

Förekomsten av ett handelsbruk får betydelse vid avtalstolkning oberoende av om den enskilda parten känt till eller varit medveten existensen av handelsbruket. Handelsbruk

HOVRÄTTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3

DOM
2008-04-03

Sid 6
T 1512-07

har nämligen på den dispositiva rättens område ställning som en självständig rättskälla, som i likhet med tvingande rätt gäller oberoende av faktisk insikt eller vetskap hos den enskilde. Handelsbruket får betydelse även om det helt eller delvis är en följd av ojämna styrkeförhållanden mellan parterna på förlagsavtalsmarknaden. I någon mening är parternas inbördes styrkeförhållanden alltid styrande för resultatet av en förhandling. En annan sak är att en starkare part kan ha dragit otillbörlig fördel av sitt överläge vid avtalets ingående. Även om så skulle vara fallet påverkar det emellertid inte slutsatsen om förhandenvaron av ett handelsbruk. Sådana omständigheter kan få betydelse först vid en prövning av om grund för jämkning av avtalsvillkoren föreligger i det enskilda fallet.

Sammantaget finner hovrätten att avtalets ordalydelse i förening med förhandenvaron av ett handelsbruk av ovan angiven innebörd leder till slutsatsen att avtalet ska tolkas på sätt Studentlitteratur gjort gällande, dvs. att parterna avtalat att Studentlitteraturs utgivningsrätt består så länge utgivningen pågår. Avtalet är således inte ett tillsvidareavtal och kan inte ensidigt bringas till upphörande efter uppsägning på sätt anses gälla för sådana avtal. Appendix talan kan därför inte vinna bifall på den av bolaget i första hand åberopade grunden.

Jämkning av avtalet

Appendix har i andra hand gjort gällande att avtalet ska såsom oskäligt mot Appendix jämkas enligt 36 § avtalslagen på så sätt att Appendix tillerkänns rätt att under iakttagande av en skälig uppsägningstid säga upp avtalet.

Med hänsyn till vad hovrätten funnit angående förekomsten av ett etablerat handelsbruk rörande förlagsavtals omfattning i tiden, kan inte avtalet redan på grund av sitt innehåll anses oskäligt i nu aktuellt hänseende.

Det torde inte råda någon tvekan om att Per och Astrid Björgell, som nya, oerfarna och oetablerade författare, befann sig i en förhandlingsmässigt underlägsen position gentemot Studentlitteratur när avtalet ingicks. Härvid saknar det betydelse att Barbro Strömberg, som vid tiden för avtalets tidpunkt var ny i sin befattning, också var relativt oerfaren som förhandlare av förlagsavtal. Studentlitteratur som part hade givetvis helt andra resurser än författarna och därtill god kunskap om förhållandena på förlagsavtalsmarknaden.

Det omtvistade avtalet är, t.ex. jämfört med det vid tidpunkten existerande RAM, förvånande rudimentärt. Avtalet innehåller inte någon hänvisning till RAM, branschpraxis eller liknande och, såvitt framkommit, fick Per och Astrid Björgell inte heller på annat sätt någon närmare information om det handelsbruk som allmänt tillämpades på marknaden och som Studentlitteratur, enligt vad bolaget påstår, också tillämpade i sina förlagsavtal. Barbro Strömberg har visserligen, under hänvisning till de rutiner hon brukat tillämpa, hävdad att hon haft en översiktlig genomgång av avtalet med författarna, men i brist på närmare utredning får Per Björgells uppgift om att avtalstexten endast diskuterats i de delar den innehöll individuella tillägg godtas.

HOVRATTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3

DOM
2008-04-03

Sid 7
T 1512-07

Fråga är då om det var de ojämna styrkeförhållandena och den bristande informationen vid avtalsdiskussionerna som medförde att villkoret om avtalets bestånd i tiden kom att bli en del av avtalet och om detta villkor därför är oskäligt till nackdel för Per och Astrid Björgell. Som hovrätten konstaterat ovan förelåg det vid tidpunkten för avtalet ett etablerat handelsbruk av innebörd att förlagsavtal gäller under verkets hela utgivning. Det är i och för sig inte möjligt att i efterhand med säkerhet besvara den hypotetiska frågan om hur Per och Astrid Björgell skulle ha ställt sig om de beretts tillfälle att konkret ta ställning ett sådant avtalsvillkor. Ingenting som framkommit om deras inställning vid tidpunkten för avtalets ingående talar dock för att de skulle ha avstått från att ingå avtalet om de haft den möjligheten. Tvärtom har de framhållit att de var helt fokuserade på att få boken tryckt och utgiven och att de inte ägnade avtalet någon mer ingående uppmärksamhet. Astrid Björgell har i förhör också uttalat att det "inte var tal om att ställa villkor". Det är, mot bakgrund av handelsbruket, inte heller sannolikt att Studentlitteratur, eller för övrigt något annat större förlag, skulle ha accepterat ett sådant villkor. Per och Astrid Björgell var 1982 inte etablerade som författare och knappast i position att kunna ställa villkor för sin medverkan som väsentligt avvek från vad som var brukligt. Sammantaget finner hovrätten inte att omständigheterna vid avtalet tillkomst var sådana att det finns skäl att jämka avtalet.

Fråga är därefter om senare inträffade förhållanden eller omständigheterna i övrigt medfört att villkoret om utgivningsrättens utsträckning i tiden efterhand har blivit oskäligt. Appendix har här pekat på den långa tid – över 25 år – som avtalet varit i tillämpning och det "eviga arbetsbeting" som man anser att avtalet med Studentlitteraturs tolkning innebär. Med hänsyn till förlagsavtalets natur och det handelsbruk som redovisats i det tidigare, kan det emellertid inte anses som en orimlig eller oskälig konsekvens att avtalet inte kan sägas upp på sätt Appendix hävdar.

Appendix har vidare framhållit att Studentlitteraturs bemötande av Per och Astrid Björgell som författare efterhand blivit allt sämre och att förutsättningar för ett fortsatt samarbete därför inte längre finns. Efter att under avtalets första år ha känt sig prioriterade blev de, enligt Astrid Björgell, efter hand marginaliserade, de "blev en i ledet". Studentlitteratur har också efterhand avsevärt breddat sitt utbud av titlar som konkurrerar med Jurläkarboken. Detta har, enligt Per och Astrid Björgell möjligen varit bra för Studentlitteratur men har missgynnat dem och Jurläkarboken. Om de tvingas vara kvar hos Studentlitteratur kommer Jurläkarboken, enligt Per Björgell, att själv dö, vilket skulle innebära en avsevärd kapitalförstörelse. Härutöver har Appendix hävdar att tillgången till ny teknik ("print-on-demand"), utebliven utlandslansering, missriktad marknadsföring (utdelningsböcker) och förändrat utseende på boken mot författarnas uttryckliga vilja också är omständigheter som bör medföra yrkad jämkning av avtalet.

Av förhöret med Barbro Strömberg har framgått att Jurläkarboken är, och hela tiden varit, en bra affär för Studentlitteratur och författarna. T.o.m. 2007 hade boken sålt i över 48 000 exemplar med en årlig snittförsäljning väl över 2000 exemplar. Så sent som 2004 uppgick försäljningen till över 5000 exemplar, den högsta någonsin. Försäljningssiffrorna är, enligt Barbro Strömberg, höga för denna typ av litteratur, ett påstående som inte ifrågasatts av Appendix, som dock hävdar att försäljningen kunnat vara avsevärt bättre om Studentlitteratur ägnat boken större uppmärksamhet. Appendix

HOVRATTEN ÖVER
SKÅNE OCH BLEKINGE
Avdelning 3

DOM
2008-04-03

Sid 8
T 1512-07

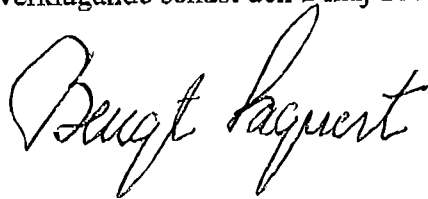
har heller inte ifrågasatt Studentlitteraturs påstående om att royaltysatsen i avtalet – 25% - är normal eller rent av jämförelsevis hög. Kärnan i Appendix kritik av samarbetet med Studentlitteratur förfaller inte heller vara försäljningen av boken utan vad Astrid Björgell beskriver som att de från att ha varit "någon särskild" i stället blivit en bland många, "en i ledet". Att relationen mellan förlag och författare efter hand som förlaget vuxit blivit mer anonymiserad innebär dock knappast att förutsättningarna ändrats på ett sådant sätt att skäl för jämkning av avtalet föreligger. Visserligen skulle ett avbrutet samarbete i ett bestående avtalsförhållande i och för sig kunna bli ödesdigert för Jourläkarbokens fortsatta utgivning men detta skulle knappast Studentlitteratur kunna lastas för; Studentlitteratur har, enligt vad bolaget förklarat i målet, ingen önskan att avbryta samarbetet. Sammanfattningsvis kan hovrätten inte finna det visat att Studentlitteratur under avtalets tillämpning – varken i nyss redovisat hänseende eller på annat sätt som Appendix gjort gällande – har agerat på ett sätt som skulle kunna utgöra grund för jämkning av avtalet.

När det slutligen gäller betydelsen av den s k print-on-demandtekniken, som numera finns tillgänglig för förlagen, bör inte enbart det faktum, att ett förlag därigenom kan fortsätta att i teknisk mening ge ut en bok i mycket små upplagor, föranleda att villkoret om utgivningsrättens utsträckning i tiden anses oskäligt och föranleda jämkning. En annan sak är att ett sådant förfarande från förläggarens sida skulle kunna sätta ifråga om denne verkligen uppfyller sin plikt att ge ut verket i enlighet med avtalet och eventuellt grunda rätt för författaren att häva avtalet.

Sammantaget finner hovrätten att inte heller efter avtalets ingående inträffade förhållanden eller omständigheterna i övrigt utgör grund för jämkning av parternas avtal. Tingsrättens dom bör därför ändras och Appendix talan lämnas utan bifall.

Vid denna utgång skall Appendix ersätta Studentlitteratur för rättegångskostnader i tingsrätten och i hovrätten. Yrkade belopp är skäliga.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga B
Överklagande senast den 2 maj 2008.



I avgörandet har deltagit hovrättslagmannen Bengt Sagnert (referent), adjungerade ledamöterna rådmannen Nils Petter Ekdahl och kammaråklagaren Camilla Ström samt tf. hovrättsassessorn Karin Kjellgren.